

AZƏRBAYCANIN GÖRKƏMLİ TARİXÇİ ALİMİ

*Süleyman Əliyərlinin anadan
olmasının 90 illiyi münasibətilə*

Tarix elmləri doktoru, professor, əməkdar elm xadimi, Türk Tarix Qurumunun fəxri üzvü Süleyman Əliyərli 1930-cu il dekabrın 18-də Beyləqan rayonunun Şahsevən kəndində dünyaya gəlmişdir. Orta məktəbi doğma kəndində bitirsə də, ali təhsilini Moskva Dövlət Universitetinin Tarix fakultəsində 1954-cü ildə fərqlənmə diplomu ilə başa vurmuşdur. Vətənə döndükdən sonra Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Tarix İnstitutunda çalışmış, 1956-1959-cu illərdə aspiranturada təhsilini davam etdirmişdir. Son kursda ikən Azərbaycan Dövlət Universitetində (indiki BDU) müəllim vəzifəsində işləmək üçün dəvət almış Süleyman Əliyərli 1978-ci ildən 2001-ci ilədək Azərbaycan tarixi kafedrasının müdiri olaraq fəaliyyət göstərmişdir. 1962-ci ildə elmlər namizədi, 1976-cı ildə elmlər doktoru elmi dərəcələrinə layiq görülən Süleyman Əliyərli 200-dən artıq elmi əsərin, o cümlədən 15 monoqrafiya və kitabın müəllifidir. 1980-ci ildə professor elmi adını almış Süleyman Əliyərli 1989-1990-cı illərdə Milli Məclis yanında Yer adları komissiyasına sədrlik edib. 1992-ci ildən isə Azərbaycan Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Rəyasət heyətinin üzvü olmuşdur.

Süleyman Əliyərli Xəzər Universiteti ilə sıx əməkdaşlıq telləri bağlayırdı. Universitetdə müəllim kimi çalışaraq, “Kitabi Dədəm Qorqud” kursunu tədris etmişdi. Universitetin “Elm və Sənət Məclisi”nin daimi iştirakçısı və məruzəçilərindən biri idi. Xəzər Universitetinin Nəşriyyatında professor Hamlet İsaخانlının redaktorluğu ilə anadan olmasının 70 illiyinə həsr olunmuş məcmuə çap edilmişdi. Dr. H. A. Schmiède ilə tər-

tibçisi olduğu “Kitabi-dədəm Qorqud” aşıqı” kitabı da universitetin nəşriyyatında çapdan çıxmışdı.

“Mənim üçün vətənin hər bir durumu məqbul, bir köləlikdən başqa” söyləyən görkəmli tarixçi daim elmi araşdırmalarını konyukturadan uzaq tutaraq, Azərbaycanın taleyüklü milli problemləri ilə uzlaşdırmağa çalışıb. London Universitetinin “Transqafqaz sərhədləri” başlığı ilə geopolitik seryada ayrıca çap edilmiş kitabda “Azərbaycan Respublikası: dövlət sərhədləri keçmişdə və indi” adlanan bölümün yazılması məhz Süleyman Əliyərliyə həvalə edilmişdi. Azərbaycan və türk tarix elminə verdiyi dəyərli töhfələr sırasında müəllifin özü üçün ən önəmli yer tutan, “mənim həyat kitabım” adlandırdığı “Azərbaycan tarixi (uzaq keçmişdən 1870-ci illərə qədər)” adlı kitabıdır. Tariximizin açıqlanmamış mövzularına həyat verən, böyük bir tarixçi nəslə yetirərək öz elmi məktəbinin əsasını qoymuş Süleyman Əliyərli yaşasaydı, bu il 90 yaşı olardı.

Bu gün də çağdaş dünyamızda onun əsərlərinə olan elmi maraq səngimək bilmir. Süleyman Əliyərli tarixi prosesə canlı orqanizm kimi yanaşan, konseptual baxışları, elmi məktəbi və milli vicdanı olan alim və ziyalılarımızdan idi.

Süleyman müəllimin keçdiyi həyat yolu bir nümunədir, elmə, vətənə xidmət etməyin yaddaqalan bir nümunəsidir.

Xalqımızın xatirəsində vətənpərvər bir alim, tələbələrinin ürəyində sevimli bir müəllim kimi ölməzlik qazanan professor Süleyman Əliyərli bu günümüzün tarixi ilə də səsleşən əsərləri ilə daim qəlblərdə yaşayacaqdır.

Süleyman Əliyarlının məqalələrindən seçmələr

***

Gəncə qədim şəhərdir, şəhərin əsası təqribən 945-ci ildə qoyulmuşdur və Azərbaycan xalqının zəngin tarixinin canlı abidəsidir, bu qədim şəhərin minillik adının dəyişdirilməsi (yəni Kirovabad) 30-cu illərdə həmin sahədə hökm sürən inzibatçılığın acı nəticələrindən biridir.

“Redaktora məktub”

“Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti, 8 yanvar 1966

***

Şuşa düşüncələri

Mən Şuşa haqqında təəssürat yazmaq fikrində deyiləm. Belə yazı buraya ilkin gəlişi olan adamın payına düşsə yaxşıdır. Şuşaya hər il gəlmək, bəzən isə vaxt düşdükdə, qismət olduqda onun payızını və ya qışını görmək üçün bir günlüyə gəlmək mənim üçün içdən gələn çoxdankı bir tələbat olmuşdur.

Söz yox, Şuşa zəngin tarixi keçmişə olan bir şəhərdir. Başqa cür ola bilməzdi, axı, Şuşa XVIII yüzillikdə Azərbaycan feodal dövlətlərindən biri olan Qarabağ xanlığının paytaxtı olmuşdur. Ancaq bu kiçik yazıda şəhərin keçmişini ilə bağlı söhbət açmaq istəməzdim. Belə yazılar az olmamışdır, gələcəkdə də, görünür, az olmayacaqdır. Yalnız Şuşa ilə bağlı bir sıra düşüncələrimi “Şuşa”nın oxucuları ilə bölüşmək istəyirəm.

Bizim hər birimiz üçün Şuşanı tayı, əvəzi olmayan doğmaya çevirən nədir? Bu suala hər kəs öz düşündüyü kimi cavab verə bilər və verməyə də haqqı var. Ancaq yanılmadan söyləmək olar ki, Şuşanı Şuşa edən ilk növbədə onun tarixi ruhudur. O ruh ki, İbrahim xan, Vaqif və unudulmaz Xan qızı - X.B.Natəvan kimi siyasət düşüncəsi olan adamlar yetişdirə bilmişdir. O ruh ki, Nəcəf bəy Vəzirov, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev, Cabbar Qaryağdı oğlu, Bülbül və xüsusilə Üzeyir Hacıbəyov kimi sənət ərlərini bəsləyib böyüdə bilmişdir.

Hər yerin, hər ölkənin, o sıradan Azərbaycan torpaqlarının hər parçasının görkəmli adamları olub. Ancaq yuxarıda adları çəkilənlərin içərisində ən yüksək mənəvi böyüklük, ululuq qazanmış şəxsiyyətlər var. Bircə anlığa Azərbaycanın 200 il bundan qabaqkı tarixini Qarabağ xanlığı olmadan göz önünə gətirin. Gətirə bildinizsə, belə bir dəhşətli boşluğun sonrakı və indiki tariximizə edəcəyi təsiri də düşünün və onda adı çəkilən dövləti qurmaq üçün can qoyan sosial-siyasi qüvvələrin, xalq başbilənlərinin tarixi xidməti qarşısında baş əymək indiki nəslin mənəvi borcu deyilmi?

Yaxud, bircə anlığa milli mədəniyyətimizi Üzeyir Hacıbəyovsuz düşünməyə çalışın. Nəinki mədəniyyətimiz, bütün milli varlığımızı onsuz düşünməyə çalışın. Biz kim və nə olardıq ?!

Bir məsələyə də toxunmaq istəyirdim. Şuşanın tarixi bütün xalqımızın tarixinin ayrılmaz bir parçasıdır. Belə olduğu üçün də bu tarixin ruhunu yaşadan, yəni canlı tarixi varlıq olan Şuşa tikililəri, onun təkrarolunmaz gözəl evləri, bağları və bulaqları göz bəbəyi kimi qorunmalıdır. Bu haqda da çox deyilmişdir. Bərpa işlərinin ilk uğurları göz qabağındadır, onlar hamımızı sevindirir. Ancaq bərpa işini Şuşa üçün canı yanmayana tapşırmayın. Şuşa tikililəri sadəcə daş tikililər deyildir. Daş yonqusu da, hörgü də, küçə döşəməsi də burada əvəzsiz sənət abidəsidir. Onların hər birində Mehmandarovların, Zöhrəbəyovların, Hacıquluların qaydaya salınıb muzeylərə çevrilən imarətləri kimi, Xan qızının, Üzeyirin və onları yetişdirən keçmiş yaşayışımızın yaddaşı durur.

Qoy Şuşanın memarlıq tikintiləri həmişə tarixi keçmişimizin salnaməsi kimi qalsın, dünya və biz durduqca bu tarixi özündə yaşada bilsin.

“Şuşa” qəzeti, 22 iyul 1986-cı il

***

Azərbaycan dilinin tarixi adı türkcədir. Yeddinci yüzildən bəri Azərbaycanda türklərin yaşaması, hətta buradakıların quruluşuna, rənglərinə görə türk olduqları və dillərinin də türkcə olduğu yazılıb. Ustadlarımız Nəsimi, Füzuli, Xətai və Vaqif də öz ana dilini türkcə, türki lisan, türki adlandırmışlar. Bu dilin öz doğma adı ilə adlandırılması heç kəsə toxunmur, tarixən belə də olacaq. Milləti milli kökündən ayırmaq üçün ona müxtəlif adlar veriblər. Anadolu türkləri ilə Azərbaycan türkləri oğuz dədələrin belindən dünyaya gəlib. Buna yalnız sevinmək lazımdır.

“Yeni dünya” qəzeti,
22 fevral 1993

***

Ulu öndər Atatürkün kəlamı ilə demiş olursaq: Türk milləti “Tarix yapan bir millətdən artıq tarix yapan və tarix yazan bir millət olmuşdur” söyləyə bilərik... Türkü istəməyənlər istəsələr də, istəməsələr də, bu böyük dövlət Anadoluya yaxın və uzaq bölgələr, o sıradan Qafqazlar üçün müstəsna tarixi mission daşımışdır... 15 sentyabr 1918-ci il hücumu qarşısında daşnak-bolşevik zülmündə boğulan bakılılar bunu yazmışlar: “Ey türk əsgəri! Türkün adını böyüdən Çanaqqala, Kutulamar, Qalisiya, Romaniyadan sonra Qafqaz gələcək və Bakı şəhəri də igidlik tacının bir almazı olacaqdır!”

XIII Türk Tarix Konqresi,
1999, Ankara

***

Milli hərəkatımızın uzun mübarizəsindən sonra başlıca məramı - milli dövlətimiz ortaya gətirilmiş və onu dünya xalqlarının siyasi xəritəsinə çıxarmışdır. Rus ordusu Azərbaycan torpağını 190 il tapdaladıqdan sonra onu tərک etməli olmuşdur. Azərbaycan dövlətinin sərhədləri Azərbaycan türkünün əsgər övladları tərəfindən qorunmaqdadır. Rahatsızam ona görə ki, bağımsız torpağımız erməni təcavüzünün alovu içində qarşılıb yanır... Düşünürəm ki, savaş odu içində olan bir torpağın sahibi müharibəyə son qoyulanadək müxalifət sözünü dilinə gətirməməlidir...

“Dünya” qəzeti,
27 fevral 1993

Süleyman Əliyərli haqqında müasirlərinin deyimləri

Alman alimi Əhməd Şmide:

Milli kultürünə sadıq kalmış, gücünü oradan alan yigitler farkındadır ki, kaynaklara varmak için ister-istememez akıntıya kürek çekmek gerekir. Süleyman Eliyarlı gibi müdrük ilim aksakalları, bu yolculuğun zahmetli, fakat son derece semereli ola bileceğini bizlere göstermektedirler. Ulusun geçmişte katettiği yollarda kalan izler bize, içerisinde bulunduğumuz şahsiyetsizleşme sürecinde bunalımdan kurtulup kendimizi bulmanın imkanlarını öğretebilir. Yeter ki, heves edelim...

***

Doktor Cavad Heyət (Cənubi Azərbaycan):

İllər əsnasında hər dəfə Bakıya gələndə dəfələrlə Süleyman bəylə görüşüb, onunla tariximiz və tarixi məsələlərimiz barədə söhbətlərimiz olmuşdur. Onun hər bir vaxt elm, məntiq və gerçəklikdən ayrılığını görmədim. Onun uzun illər boyu gərgin çalışmalarının səmərəsi olan yazdığı “Azərbaycan tarixi” müəllifin Azərbaycan və Türk tarixində nə qədər dərin biliyə malik olduğunu göstərir. Süleyman bəy eyni zamanda mütəvazi, humanist bir insan, millətini canı və şərəfi kimi sevən, əziz tutan bir Azərbaycan vətəndaşı və türk alimidir.

***

Tarix elmləri doktoru, professor Cəmil Həsənli:

Süleyman Əliyərli böyük bir nəsil Azərbaycan tarixçilərinin müəllimidir. Məktəbi olan, milli düşüncəsi olan, milli diriliyə xidmət edən belə böyük alimlərin elmi seminarlarda, ictimai müzakirələrdə, dissertasiya müdafiələrində tutumlu çıxışlarını dinləmək əsl alimin, əsl elmin nə demək olduğunu anlamaq üçün yetərlidir.

***

“Azərbaycan tarixi” kitabının təqdimatında

Professor Süleyman Əliyarlının müəllifliyi və rəhbərliyi ilə yazılmış “Azərbaycan tarixi (Uzaq keçmişdən 1870-ci illərə qədər)” kitabının 1996-cı il dekabrın 23-də keçirilmiş təqdimatında iştirak edən Azərbaycan alimləri və ziyalıları yekdilliklə bu fundamental əsərin nəşr edilməsini tarix elmimizdə böyük bir hadisə hesab edərək, uzun illər Azərbaycan tarixinin saxtalaşdırılmasına xidmət etmiş yanlış və zərərli konsepsiyalardan fərqli olaraq bu kitabın ortaya qoyulması ilə uğurlu bir addımın atıldığını, vətən tarixinin gerçək elmi əsaslarla araşdırıldığını, uzun müddət mübahisəli sayılan problemlərə aydınlıq gətirildiyini bildirib, kitab haqqında maraqlı fikirlər söyləmişlər. Onlardan bir neçəsini diqqətinizə çatdırırıq:

Xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadə:

Uzun müddət bizim tariximizi başqaları yazırdı, indi bu tarixi rəyi böyük türk yazıb. Nəhəng akademik araşdırmasını doğma türkcəsində yazıb və bu kitab latın qrafikalı ilk nəşrimizdir. Bu bizim kimliyimizin kitabıdır, o, göstərir ki, biz kimik.

***

Professor Eldar İsmayılov:

İlk dəfə Azərbaycan tarixinin yazılmasında Sovet konsepsiyasından imtina edilərək, bütün tariximiz Azərbaycan dövlətçilik tarixi konsepsiyası baxımından təqdim edilmişdir. Bu kitab sübut etdi ki, Azərbaycan Türk dünyasının ayrılmaz hissəsidir.

Kitabın dərslik kimi nəzərdə tutulmasına baxmayaraq, düşünməyə imkan verən dərin bir tədqiqat işidir. Burada tariximizdə indiyədək az səsləndirilən müxtəlif problemlərə toxunulmuşdur: Dədə Qorqud tarixi mənbə kimi, hürufilik, Səfəvi dövlətinin yaranması, xanlıqların meydana gəlməsi və s.

Kitab əvvəldən sonadək xronoloji və məntiqi ardıcılıqla davam edir. Bu kitabda istifadə edilən mənbələr böyük zəhmət və əmək tələb edən qiymətli işdir. Bu kitab mənə çox yaxın idi, çünki müəllif bu fikirlərini keçən əsrin 70-ci illərində tələbə auditoriyalarında səsləndirirdi

***

Professor Cəmil Həsənlı:

Tarix yazmaq tarix yaratmaq qədər çətindir. Bu gün dəyərli kitab yaradılıb. Bu kitab təkcə Azərbaycan xalqının yox, bütün türk aləminin tarixini özündə əks etdirir. Bu əsər təkcə Süleyman müəllimin yaradıcılığının deyil, Azərbaycan tarix elminin də zirvəsi sayıla bilər. Bu əsər minilliyin və əsrlərin qovşağında hələ ki, ən böyük tarixi kitabımızdır.

***

Professor Nurəddin Rza:

Tarix hamı üçündür. Öz tarixini bilməyən vətəndaş ola bilmir. Bu kitabın əsas konsepsiyasına görə müəllif çox təzyiqlərə məruz qalmışdır. Rusiya-Azərbaycan münasibətləri, Azərbaycanın Rusiyaya könüllü deyil, məhz işğal nəticəsində birləşdirilməsi haqqında fikirləri ilk dəfə S.Əliyərli səsləndirmişdir. Qədim türk abidəsi “Kitabi Dədə Qorqud” dastanını türk dünyası üçün yüksəltmişdir, bu dastan alimin yozumunda yeni bir mənə kəsb etməyə başladı.

***

Professor S.Əliyarlının öz söylədiklərindən:

Azərbaycan tarixi kitabı həyatımda bir dönəmdir. Bu kitabla tale mənə iltifat göstərmiş oldu: 40 il boyunca tarixi qaynaqlar üzərində tətbiq etməkdə olduğum metodu, mühazirə və araşdırmalarımda ortaya gələn sonuc düşüncələrimi kağıza köçürə bildim.

Çap üçün tərtib etdilər:

Dos. Roza Arazova

T.ü.f.d. Ülviyyə İbrahimova

Tarix və arxeologiya departamentinin arxivindən istifadə edilmişdir.